DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ

Od jutra do sutra[1]

Iako se *po jutru dan poznaje*, u etimologiji se po *jutru* poznaje i – *sutra*. Hrvatske riječi kojima označavamo dijelove *dana* naslijeđene su iz praslavenskoga. Premda se i u njihovim izvedenicama uglavnom prepoznaju riječi od kojih potječu, neke od njih sadržavaju arhaične morfeme ili pokazuju značenjski razvitak koji suvremenomu govorniku nisu odmah očiti iako se tim riječima koristi *iz dana u dan*.

Jutro je 'prvi dio dana (do podneva), vrijeme kad Sunce izlazi'. Riječ je naslijeđena iz praslavenskoga **utro* (usp. starocrkvenoslavenski *utro*, *jutro*, slovenski *jútro*, ruski *ýmpo*, poljski *jutro*). Prilog *jutros*, koji se upotrebljava kad se govori da se štogod dogodilo 'ovoga jutra', također je naslijeđen iz praslavenskoga, od sintagme **utro se* 'ovo jutro'. U toj je sintagmi drugi član *se* srednji rod pokazne zamjenice **sь*, a završno *-e* otpalo je zacijelo pod utjecajem priloga *danas*, u kojemu je završni *-s* pravilan. Pokazna zamjenica **sь* i imenica **utro* u obrnutome redoslijedu daju prilog *sutra* (<**sь utra*). Isti značenjski pomak nalazi se i u njemačkome, u kojemu imenica *Morgen* znači 'jutro', a prilog *morgen* 'sutra'. Pod njemačkim je utjecajem u hrvatskome *jutro* dobilo i sekundarno značenje 'mjera za površinu zemljišta, ral'.

Dan je 'vrijeme od izlaska do zalaska Sunca', u astronomskome smislu 'vrijeme potrebno da se Zemlja okrene oko svoje osi', u administrativnome smislu to je 'vrijeme od 0 do 24 sata'. Imenica *dan* naslijeđena je iz praslavenskoga **dьnь* (usp. starocrkvenoslavenski *дьнь*, slovenski *dân*, ruski *день*, češki *den*). Složenice poput *blagdan* (izvorno 'blag, tj. dobar, dan'), *imendan*, *rođendan* prozirne su strukture. Slično je i s pridjevom *svagdanji* (od *svak(i) dan*) ili prilogom *povazdan* (*po vas* ('sav') *dan*). No, riječ *tjedan* također u sebi sadržava *dan* (štoviše sedam njih), a potječe od izraza **tъje dьnь* 'isti dan', što je označavalo 'isti dan u tjednu u odnosu na danas', pa se s vremenom tako počeo označavati razmak od 'sedam dana'.

Prilog *danas* postao je od praslavenskoga **dьnь sь* 'ovaj dan'. U starijemu jeziku genitiv imenice *dan* glasio je *dne*, što je očuvano u riječi *podne* 'polovica dana, 12 sati' (od starijega **polъ dьne*). Od iste osnove *dn-* (<**dьn*) tvorena je i *nadnica* 'plaća koja se dogovori za dan rada' (vjerojatno po uzoru na talijanski *giornata* ili njemački *Tagelohn*). Od sekundarne osnove **dьnev-* tvoren je pridjev *dnevni*, kao i složeni pridjev *svakodnevni* te imenice *dnevnik*, *dnevnica*, *nadnevak* 'datum' i *svakodnevica*.

[1] Ovaj je rad nastao u okviru projekta *Etimološki rječnik – 3. faza* (EtRje3), koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorna je samo autorica te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Riječ *večer* znači ‘doba na svršetku dana do početka noći’ i potječe od praslavenskoga **večerъ* (usp. starocrkvenoslavenski *večerъ*, slovenski *večȇr*, ruski *вéчер*, poljski *wieczór*). U standardnome je hrvatskom ženskoga roda, no razgovorno se čuje i oblik srednjega roda, *veče*, zacijelo analogijom prema *jutro.* Riječ *večer* skriva se i u prilogu *jučer.* Taj prilog potječe od praslavenskoga lika **vьčera*, instrumentala imenice **večerъ*. U standardnome hrvatskom početno *j* nastalo je analogijom prema *jutro*, a u dijalektima te u drugim slavenskim jezicima nalazimo očekivane odraze praslavenskoga (usp. *učẽra* (Vrgada), *fč'ęra* (Gola), slovenski *včẹ́raj*, ruski *вчерá*, poljski *wczoraj*).

Praoblik je riječi *noć* (‘vrijeme od zalaska do izlaska Sunca’) praslavenski **noktь* (usp. starocrkvenoslavenski *nošt*ь, slovenski *nǫ̑č*, ruski *ночь*, poljski *noc*). Analogijom prema *podne* nastala je i riječ *ponoć* (misa u Badnjoj noći zove se *polnoćka*). Prilog *noćas* ‘ove noći’ nastao je spajanjem imenice **noktь* i zamjenice **sь* ‘ovaj’, a može se odnositi i na noć koja je prošla i na noć koja tek dolazi. Isti se elementi (**noktь* i **sь*) u obrnutome redoslijedu nalaze u prilogu *sinoć* ‘ove noći’, koji se odnosi samo na proteklu noć.

U našoj *svakodnevici* od *jutarnje* kave do *ponoćnih* misli moramo paziti da ne *zamijenimo dan za noć*, a kad nam se na kraju *dugoga dana* učini da će *noć biti još dulja*, moramo se sjetiti da je *jutro pametnije od večeri*. Jer tako bijaše *večer*, pa *jutro* – članak sljedeći.

Pretplatite se na trinaesto godište *Hrvatskoga jezika*!

Pretplatiti se možete putem e-adrese *hrjezik@ihjj.hr* ili mrežnih stranica *knjige.ihjj.hr*. Svi pretplatnici postaju članovi Kluba pretplatnika časopisa *Hrvatski jezik* te ostvaruju pravo na 40 % popusta na sva institutska izdanja.